

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Fonetický ústav
prof. PhDr. Zdena Palková, CSc.

Posudek vedoucí práce
na diplomovou práci Petry Bartošové
Tempo řeči v jevištní češtině ve dvou obdobích s větším časovým odstupem

Diplomová práce Petry Bartošové je materiálová studie z problematiky, která je užitečná pro základní výzkum fonetiky češtiny a je aktuální i z hlediska praktických aplikací.

Širším zázemím tématu je analýza temporálních aspektů jazyka v různých variantách řečové komunikace, zejména pak v řeči mluvené. Tempo řeči lze sledovat především v projevech čtených a monologických. Materiál spontánních dialogů lze získat obtížněji. Dialog divadelní inscenace je sice jen imitací skutečného rozhovoru, rozdíl daný odlišným vznikem řeči se však týká především mluvčího (herce). Pro posluchače (diváka) má být komunikace mezi postavami přijatelná jako součást skutečnosti, i když jevištní. Pomineme-li záměrné stylizace, zvuková realizace jevištního textu často odráží stav mluveného jazyka dané doby, zejména charakteristik z vrstvy prozodie. Herecký projev se do značné míry přizpůsobuje představě diváka a divák je nakloněn hodnotit výrazné odchylky od úzu běžně mluvené řeči jako nedostatek, není-li zřejmý stylizační záměr.

P. Bartošová se domnívá, že jednou z takto citlivě vnímaných charakteristik je tempo řeči. V komentářích zabývajících se zvukovou podobou současné češtiny se často opakuje postřeh, že se tempo řeči proti dřívějšímu stavu zrychlilo. Autorka předpokládá, že analýza jevištních dialogů z časově vzdálených období by mohla přispět věcnými údaji do diskuse o této otázce (viz s. 36).

Bartošová si je zároveň vědoma, že tempo v jevištním projevu je korigováno požadavkem srozumitelnosti řeči a nemůže překročit určitou hranici. Zjištěné empirické hodnoty lze proto považovat za informaci o přijatelnosti tempa řeči pro diváka. Změna nebo stabilita tempa v delším časovém horizontu – za předpokladu podobnosti ostatních relevantních parametrů – může být příspěvkem k diskusi o hodnotách (optima či maxima) tempa v češtině z pohledu percipienta.

Práce o rozsahu 73 stran textu (+ 3 přílohy) je uspořádána do třinácti různě obsáhlých kapitol, které jsou ještě dále členěny, takže obsah poskytuje přehlednou informaci o struktuře výkladu. Text má poněkud nevyrovnanou jazykovou úroveň, autorka se občas uchyluje k formulacím vhodným více pro popularizační než odborný text (příznačně v úvodní kapitole, viz s. 9, ale také v obecné kap. 2, s. 10, nebo v závěrečné diskusi, s.80).

Z věcného hlediska lze výklad rozdělit na dvě části, obvyklé u studií tohoto typu, na část teoretickou a empirickou. Popis vlastního experimentu a jeho výsledků zahrnuje přibližně 2/3 práce. Úplný soubor zvukového materiálu i podkladových statistických dat byl pro posuzovatele k dispozici v archivu pracoviště.

V teoretické části diplomantka probírá pojem tempa jednak jako součást komplexu temporálních řečových jevů (zejm. kap. 2, 3, 5), jednak, podrobněji, jako předmět popisu zvukových textů (zejm. kap. 3, 6). Užitečná je pozornost věnovaná faktorům, které tempo řeči ovlivňují v reálných situacích (kap. 4). K tématu se pak autorka vrací při interpretaci některých svých výsledků. Čtenář ocení přehled hodnot tempa zjištěných v češtině, který diplomantka pořídila z dostupných pramenů (kap. 7). Ačkoli pocházejí z výzkumů velmi nesourodých, čehož si je sl. Bartošová vědoma, poskytují určité zrcadlo pro zařazení hodnot získaných z jejího vlastního materiálu.

Teoretická část celkově ukazuje, že se diplomantka orientuje v odborné literatuře, která souvisí s jejím tématem, podrobněji zejména na pozadí poznatků opřených o materiál češtiny. Na místě by však byla pečlivější redakce při uvádění odkazové literatury (např. v přehledu literatury chybí odkaz na texty analyzovaných dramát; v citaci publikace Hála & Sovák, 1962, chybí údaj, že jde o 4. vydání; v přehledu literatury chybí přehled zkratk (ISPhS, ICSLP atd.)

Předmětem empirického výzkumu diplomantky je porovnání tempa řeči v různých jevištních inscenacích téhož dramatického textu, vzniklých s větším časovým odstupem. V práci jsou analyzovány dvě takové dvojice: Molièrův *Lakomec* (1972, 2004) a Stroupežnického *Naši furianti* (1979, 2006). Časový rozdíl činí přibližně třicet a zahrnuje interval, který bývá spojován s nápadnými změnami ve stylu řeči veřejných projevů, např. rozhlasových a televizních komentovaných relací a besed.

Ze záznamů inscenací vybrala diplomantka vzájemně si odpovídající úryvky z řeči šesti (*Lakomec*), respektive osmi (*Furianti*) postav, tedy od 28 různých mluvčích. V materiálu o celkovém rozsahu 27874 slabik byly jednotlivé inscenace zastoupeny texty v rozsahu nejméně 6500 slabik u starších inscenací a 7000 u inscenací novějších.

V tomto materiálu zjišťovala autorka slabičné tempo ve dvou variantách: tempo artikulační, s promluhovým úsekem jako výchozí jednotkou, a tempo mluvní, s textovou replikou jako výchozí jednotkou. Zejména zvuková analýza materiálu na promluvové úseky představuje nelehký a časově náročný úkol a je nutno ocenit, že se ho diplomantka zhostila spolehlivě.

Popis materiálu a postup při základní analýze zvukových vzorků, které byly východiskem pro statistické zpracování sledovaných variant tempa, obsahují především kap. 8 až 10. Chronologie výkladu není vždy výhodná pro čtenáře: např. důležitá informace o způsobu zvukové analýzy materiálu (s. 38 n) předchází před informací o volbě a rozsahu materiálu (s. 43n). Zpracování některých částí prozrazuje také nedostatek času k důkladnému uvedení souvislostí, čehož je třeba litovat, protože téma i dílčí výsledky jsou zajímavé (výběrově: velmi stručné uvedení cíle zaměřeného na zjištění individuálního tempa konkrétních mluvčích, s. 37; příliš stručný výklad o problematice určování hranic promluvových úseků, s. 46; nepřehledné uspořádání výkladu o řešení obtíží při zpracování jevištního textu, s. 45).

Pro získání konkrétních temporálních hodnot ze standardního záznamu v programu Praat diplomantka pořídila vlastní skripty a program na zjištění počtu slabik; kde bylo třeba, výsledky podrobila sluchové kontrole. Je zřejmé, že se dobře orientuje v metodách a

postupech takového zpracování a je si vědoma možných úskalí. Pro statistické vyhodnocení shod a rozdílů mezi zjištěnými výsledky uplatnila vedle obvyklých deskriptivních ukazatelů pokročilejší statistické modely a testy, s nimiž se seznámila v průběhu práce. Zajímavým přínosem studie je rozlišení dvou typů textu v rámci dialogu (vedle textu monologického) rozlišovaných na základ jejich délky. Zdá se, že artikulační tempo vykazuje v těchto textových variantách odlišné tendence, což stojí za pozornost v dalším výzkumu.

Statistického zpracování neukázalo, že by se tempo v analyzovaných inscenacích zvýšilo v závislosti na době vzniku. Autorka své výsledky komentuje uvážlivě a s vědomím, že je nelze široce zobecňovat. Nezávisle na tomto výsledku přináší práce nezanedbatelný objem věrohodných údajů o artikulačním i mluvním tempu, o poměru pauz vzhledem k textu, o rozdílech závislých na typu textu a v neposlední řadě o tempu individuálních mluvčích, které spojuje podobná profesionální způsobilost i okolnosti projevu.

Pro diskusi v rámci obhajoby navrhuji dvě témata.

a) Zvolený materiál z jednotlivých inscenací má nestejný objem, nestejný je i rozsah srovnávaných vzorků z řeči jednotlivých postav. Kritériem výběru byly vzájemně si odpovídající uzavřené scény.(viz s. 44). Prosím, aby diplomantka důvody této volby podrobněji rozvedla. Je také zajímavé, že při tomto postupu jsou vzorky z obou novějších inscenací rozsáhlejší. Nabízí se otázka, proč tomu tak je.

b) V diskusi k výsledkům se na str. 81 uvádí: „*U artikulačního tempa vliv typu textu statisticky významný je, u mluvního tempa modifikovaného není. Nemůžeme tedy potvrdit vliv typu textu (délky replik) na tempo řeči.*“ Druhá a třetí věta si bez dalšího vysvětlení poněkud odporují. A doplňující otázka: V obr. 8 na s. 58 je rozdíl mezi dvěma variantami dialogu poněkud větší u nových inscenací. Nezkusila autorka ověřit relevanci vazby mezi tempem a typem dialogu pro obě období nezávisle?

Závěrem

Předložená diplomová práce Petry Bartošové *Tempo řeči v jevištní češtině ve dvou obdobích s větším časovým odstupem* splňuje svým obsahem i rozsahem požadavky kladené na magisterskou práci. Ukazuje schopnost diplomantky řešit zadaný úkol a přináší věrohodné empirické údaje užitečné pro popis češtiny. Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení **velmi dobře**.

V Praze dne 25. 1. 2016

.....

prof. PhDr. Zdena Palková, CSc.

Fonetický ústav FF UK